



УДК 371.124

[https://doi.org/10.52058/2786-6165-2025-4\(34\)-1591-1603](https://doi.org/10.52058/2786-6165-2025-4(34)-1591-1603)

Радул Валерій Вікторович доктор педагогічних наук, професор, Заслужений працівник освіти України, завідувач кафедри педагогіки вищої школи та соціально-гуманітарних дисциплін Української державної льотної академії, м. Кропивницький, тел.: (050) 586-72-35, <https://orcid.org/0000-0001-5354-9142>

Радул Ольга Сергіївна доктор педагогічних наук, професор, професор кафедри дошкільної та початкової освіти Центральноукраїнського державного університету імені Володимира Винниченка, м. Кропивницький, тел.: (050) 188-83-93, <http://orcid.org/0000-0003-0627-1541>,

Балануца Олександр Олександрович доктор педагогічних наук, Надзвичайний і Повноважний посол України, тел.: (050) 986-35-41, <https://orcid.org/0000-0002-3470-9486>

КУЛЬТУРА ЯК ФАКТОР РОЗВИТКУ ОСОБИСТОСТІ

Анотація. Формування «особистості» – складний процес соціокультурного розвитку людини. Природні характеристики людини, накладаючись на матрицю диференційованих соціокультурних умов людського існування, визначають різноманітність людства. Процес адаптації людини до соціальних умов даної спільноти і її культурних цінностей називається соціалізацією. Пристосовуючись до життя в суспільстві, людина одночасно формується як «особистість» зі своїм внутрішнім світом і неповторними рисами. Цей процес називається персоналізацією. Проте, ці обидва явища пов'язані, якщо в процесі соціалізації увага зосереджується на засвоєнні людиною загальноприйнятих знань, норм і традицій певної спільноти, то в процесі персоналізації вона сконцентрована на «індивідуалізації» «особистості», на її відмінність від інших членів соціуму.

Тому природа поняття «людина» в культурологічному контексті конститується у вимірах «культура – «індивідуальність», «культура-«особистість», «культурний «суб'єкт» та на етапі розвитку сучасного постнекласичного розвитку гуманітаристики набуває нових способів розуміння. Однак для всіх мислителів культура та «особистість» постають як самостійні цілісності, які існують паралельно і визначають одна одну.

З точки зору філософського знання, «особистість» розглядається як цілісність «індивідуального» буття, що має свідомість і самосвідомість



людини як «суб'єкта» діяльності та спілкування, відповідального за свої вчинки та «дії». Воно характеризує соціально-психологічну сутність. Поняття «людина» розглядається як самостійне утворення. У рамках діалогічних стосунків культура утворює другу площину існування «особистості» як єдиного цілого з культурою, оскільки культура реалізується в діалозі з «особистістю», а в свою чергу «особистість» реалізує себе в житті культури.

Одночасність різночасових цивілізацій (в культурі), спілкування з людьми інших культур, а також з нашими сучасниками, вічне сьогодення. Це головне значення поняття культури.

Ключові слова. Особистість, соціалізація, культура, персоналізація, діяльність, самоорганізація, самотворення, культивування, професійний розвиток.

Radul Valeii Viktorovych Doctor of Pedagogical Sciences, Professor, Honored Worker of Education of Ukraine, Head of the Department of Pedagogy of the Higher School and Social and Humanitarian Disciplines of the Ukrainian State Aviation Academy, Kropyvnytskyi, tel.: (050) 586-72-35, <https://orcid.org/0000-0001-5354-9142>

Radul Olha Serhiivna Doctor of Pedagogical Sciences, Professor, Professor of the Department of Preschool and Elementary Education of Volodymyr Vynnychenko Central Ukrainian State University, Kropyvnytskyi, tel.: (050) 188-83-93, <https://orcid.org/0000-0003-0627-1541>

Balanutsa Oleksandr Oleksandrovych Doctor of Pedagogical Sciences, the Ambassador Extraordinary and Plenipotentiary of Ukraine, tel.: (050) 986-35-41, <https://orcid.org/0000-0002-3470-9486>

CULTURE AS PERSONALITY DEVELOPMENT FACTOR

Abstract. The «personality» formation is complex process of human socio-cultural development. The natural characteristics of a person, superimposed on matrix of differentiated socio-cultural conditions of human existence, determine the humanity diversity. The process of a person's adaptation to the social conditions of given community and its cultural values is called socialization. By adapting to life in society, a person simultaneously forms him / herself as the «personality» with his / her own inner world and unique features. This process is called personalization. However, these two phenomena are interconnected. If in the socialization process attention is focused on the



assimilation by a person of generally accepted knowledge, norms and traditions of certain community, then in the process of personalization it is concentrated on the «individualization» of the «personality».

Therefore, the nature of the concept of «human» in a cultural context is constituted in the dimensions of «culture – individuality», «culture – personality», «cultural subject». At the stage of modern post-non-classical progress of the humanities development, it acquires new ways of understanding. However, for all thinkers, culture and «personality» appear as independent wholes that exist in parallel and determine each other.

From the point of view of philosophical knowledge, «personality» is considered as the integrity of «individual» existence. It has the consciousness and self-awareness of person as a «subject» of activity and communication, responsible for his / her actions and «deeds». It characterizes the socio-psychological essence. The concept of «person» is considered as an independent entity. Within the framework of dialogical relations, culture forms the second plane of the «personality» existence as a single whole with culture. Culture is realized in dialogue with the «personality» and the «personality» realizes itself in the life of culture.

The main conception of culture is the following: the simultaneity of civilizations of different times (in culture), communication with people of other cultures, and the eternal present.

Keywords: Personality, socialization, culture, personalization, activity, self-organization, self-creation, cultivation, professional development.

Постановка проблеми. Поняття «особистість» об'єднує в собі «якості» людини як «homo sapiens», як творця і носія культури і як соціальної істоти, з одного боку, як основи єдності всього людства, з іншого – джерела його різноманітності. Як зазначають культурологи, хоча існує багато різних характеристик та визначень понять «особистість» та «індивід», серед них можна виділити ці характеристики та відфільтрувати їх за часом: «особистість» та «індивід» розуміються як унікальна, неповторна грань людини; основна характеристика «особистості» виражається її соціокультурними виміром; «особистість» – це те, що включає самоусвідомлення, самовизначення, конституювання власного життя. Тому тільки через вихід за межі зовнішньої соціальної та ідеологічної детермінації, через самодетермінацію, стає можливою здатність людини бути «особистістю». Тому власна поведінка формує «особистість» людини, що потребує відповідної самоорганізації психіки, побудови протилежностей «Я-світ», «Я-інші» тощо.

У контексті культурологічного знання вагомим значення мають сформовані концепції «особистості».

Аналіз останніх досліджень і публікацій. В Арістотеля, Демокріта, Діаклетіана, Епікура, Сенеки, Ф. Гегеля, А. Дістервега, Ш. Фур'є, Ф. Шлегеля, М. Чернишевського, К. Ушинського, Л. Толстого, А.Макаренка виховання «індивіда» вибудовувалося у відповідності зі світосприйняттям та філософською системою, соціально-політичними установками, вченням про ідеал. В сьогоденних реаліях проблеми культури та культури особистості досліджують: О. Овчарук, О. Рацул, М. Михайліченко, О. Морщакова, Д. Шевчук, С. Тарасова, І. Андрейко, та інші.

Мета статті. На основі різних вивчення різних наукових концепцій, висновків та наукових розвідок дослідити особливості взаємовпливу розвитку особистості та культури.

Виклад основного матеріалу. Вважається, що погляди Платона [1] лежать в основі теорій природничо-наукової думки, а культурно-історичні теорії посилаються на Геродота [1].

Вихідним для соціології Гельвеція є не суспільний, а біологічний початок.

Людина Гельвеція – це перш за все сенсативне, чуттєве начало. Таким чином, він автоматично уникає неприємних відчуттів і шукає приємних. Вона уникає болю і всім своїм єством прагне до задоволення, до щастя. Гедонічне начало панує в ній повністю, пронизуючи всі її думки і керуючи всіма її «діями». Як будь-яка жива істота, ця людина прагне до самозбереження, яке за визначенням Спінози, є найважливішим, а за Гоббсом, важливим благом для кожного, настільки, наскільки «природа так побудувала, що все прагне до свого власного щастя» [2, С. 13].

За Г. Гегелем, І. Кантом, К. Платоновим – ідеали-вищі гуманістичні цілі, вони відсунуті в часі, розраховані на довготривалу «дію» й досягнення; а можливо, й недосяжні.

У стані змін людина може протистояти інерції самовираження, дотримуючись зрозумілих і прийнятих зовнішніх і внутрішніх вимог. Платон [1] розглядав протиріччя між душею і тілом, підкреслюючи, що душа несе в собі «вічність і незмінність», «чистоту», а тіло — її протилежність, яка пропонує змінюваність, невічне, нечисте, тимчасове, випадкове.

Сукупність зовнішніх і внутрішніх «якостей» людини, яка повноцінно функціонує формується протягом усього її життя на основі моральних «якостей» природи, її основною психосоціальною характеристикою є активний процес – людська самоорганізація (самоорганізація).

Самоорганізація «особистості» виражається у вигляді двох фундаментальних системотвірних процесів: засвоєння соціалізації: а) цілеспрямованого, такого, що здійснює організацію, соціалізуючого впливу (вихо-



вання, навчання, соціальні, емоційні та моральні відносини (спільна діяльність, спілкування, громадська думка тощо), а також б) спонтанні соціалізаційні впливи (засоби масової інформації, культура, неформальне спілкування тощо).

Творцем історико-культурної теорії розвитку психіки «особистості» є видатний вчений Л. Виготський. Він першим ввів у психологію історичний принцип як використання категорії розвитку при дослідженні явищ. У своїй теорії Л. Виготський перейшов до пояснення соціального середовища не як фактора, а як джерела розвитку «особистості». З точки зору культурно-історичної концепції психічний розвиток «особистості» проходить на декількох стадіях: дорослий керує поведінкою дитини; дитина сама стає «суб'єктом» і спрямовує поведінку інших; дитина починає використовувати способи управління поведінкою, які до неї застосовували інші. Отже, в процесі свого розвитку «особистість» зазнає певних змін фазового характеру.

Таким чином, «особистість» формується і розвивається протягом життя в тій мірі, в якій людина продовжує виконувати «соціальні ролі» та брати участь у соціокультурній діяльності.

Як і С. Рубінштейн, О. Леонт'єв, так і видатний український дослідник Г. Костюк зробив значний внесок у психологічну теорію «особистості», яка має значний науковий потенціал для культурологічного розуміння «особистості». Вчений створив концепцію «особистості», згідно з якою «індивід» стає суспільною істотою, «особистістю», формуючи «особистість» як у неї формується свідомість і самосвідомість, утворюється система психічних властивостей, здатність «особистості» брати участь у житті суспільства і виконувати «соціальні функції».

Отже, за Г. Костюком, «особистість» є цілісною, її фізичні, розумові та естетичні «якості» взаємопов'язані, вона являє собою діалектичну єдність процесів і властивостей різноманіття та взаємозв'язку. «Особистість» постає як складна система яка сама себе регулює та вдосконалює, її характеризує єдністю протилежних тенденцій і процесів – інтеріоризації та екстеріоризації, диференціації та інтеграції, потяг до спілкування і до усамітнення, відокремлення тощо. Відповідно, з такого розуміння поняття «особистість» можна зробити висновок, що становлення «особистості» є складовою її психічного і духовного розвитку, що виражається в кількісних і якісних змінах людської сутності протягом усіх етапів онтогенезу.

Відомий український вчений І. Бех запропонував поняття «особистісної» цінності як основи загального розуміння «особистості», пов'язаної з оволодінням конкретними «індивідами» соціальними цінностями, з

важливістю «особистого» змісту для людини певних «об'єктів», подій, явищ тощо.

Як зазначає вчений, людина є «особистістю», оскільки вона володіє свідомістю, певною системою потреб, інтересів, поглядів, переконань та інших «якостей», які визначають її поведінку, а як «суб'єкт» власної діяльності, контролює її і несе за неї відповідальність.

Культурне середовище завжди вважалося необхідною умовою духовного розвитку «особистості». Загалом вона протиставлялася життю, яке існує у вирі споживчих, економічних і політичних пристрастей. Культура в цьому сенсі завжди вважалася «королівством духу», в якому людина набуває істинного сенсу свого існування і досягає все більших висот у своєму духовному розвитку [6, С. 53].

Слова «культура» і «простір» самі по собі багатозначні, а їх поєднання примножує кожен з них. Культуру можна розуміти в антропологічному сенсі, як весь спосіб життя певної спільноти, або в галузевому сенсі (секторному), як окрему сферу діяльності, або за Метью Арнольдом, який ототожнює культуру з «високою» культурою, з «усім найкращим, що було винайдено або сказано у світі».

Натомість простір може бути тривимірним простором фізичного світу, або абстрактним n-вимірним математичним простором, або навіть більш абстрактним топологічним простором – набором «об'єктів», що відповідають певному набору постулатів (аксіом).

Культура «особистості» як рафінованого «суб'єкта» соціокультурної свідомості і культуротворювальної діяльності є основою матеріальної і духовної соціальних культур, які в «особистості» мають свій адекватний зміст і кінцеве втілення. Проявами культури «особистості» є: самовиховання і самоосвіта, «індивідуальна» трудова і творча діяльність, активна «життєва позиція». Кожна «особистість» створює особливий комплекс культурних досягнень людства, якими вона оволодіває – її культурний простір, який змінюється протягом життя: чим він ширший, тим вищий рівень культурного розвитку «особистості» [4, С. 147].

Культура «особистості» формується спонтанно і внаслідок цілеспрямованих впливів на «особистість» (переважно зосереджених у рамках відповідних соціально-освітніх і просвітницьких інституцій). Оскільки тут йдеться про цілеспрямовані впливи, має бути зрозуміло, що – всупереч спрощеним поглядам на них (критику цих поглядів подано в статті [6]) і найпопулярніші в освітній практиці – аж ніяк не є обов'язковим, щоб такі впливи здійснювались згідно з імперативною або маніпулятивною стратегією [6].

«Особистість» з її неповторним внутрішнім світом завжди була і залишається однією з найскладніших проблем людського пізнання і



продовжує перебувати в центрі уваги сучасних досліджень у галузі гуманітаристики. Слід зазначити, що ідеї дослідження «особистості» в її розвитку були започатковані на початку XIX століття концепціями багатьох видатних вчених (З. Фрейд, К. Юнг, Е. Фромм, Ж. Піаже, К. Роджерс, А. Маслоу та ін.).

«Особистість» завдяки своїм творчим здібностям проклали шлях іншим, відкривши новий зразок діяльності, але за умови участі в колегіальній діяльності.

«Особистість», продовжував А. Брушлинський, «може бути «об'єктом» справжнього виховання лише остільки, оскільки вона разом із тим є «суб'єктом» цього виховання, яке все більше стає самовихованням» [5, С. 16].

На основі демонстрації описаних концепцій «міжособистісної» взаємодії ми визначаємо систему взаємодетермінованих «індивідуальних» «дій», пов'язаних циклічною причинно-наслідковою залежністю, у якій поведінка кожного учасника виступає як стимулом, так і відповіддю на поведінку інших.

Культуру «міжособистісної» взаємодії ми розуміємо як складову загальної культури «особистості» і як сформоване інтегральне утворення «особистості», що характеризується системою «індивідуальних» властивостей, що забезпечує гармонійне і усвідомлене поєднання духовного світу людини з зовнішнім соціальним середовищем та сприяє успішній комунікації в колективній діяльності на основі сформованих знань і умінь теорії спілкування [7, С. 83].

Цілком зрозуміло, що в XX столітті з різних «позицій», під різними кутами зору було розкрито щонайменше три значення культури.

Перше значення. Культура є формою одночасного існування та спілкування людей різних культур, тобто визначення культури через культуру.

Це означає одночасне існування сучасності і, можна сказати, людей стародавньої цивілізації, творів стародавньої цивілізації з їх неприборканими і нескінченним резервами відповіді нам та запитування нас. Одночасне співіснування та спілкування людей різних культур. Цивілізація зникає, вона гине; у культурних роботах, вона існує в постійному спілкуванні з нами. Друге значення пов'язане з першим розумінням культури як діалогу культур, але таке, що не збігається з ним. Культура є специфічною формою нашої свідомості. Можна сказати, що існує дві основні форми детермінації. Перш за все, детермінація зовнішня, з оточуючих структур – економічних, духовних, космічних – і з підсвідомого «нутра» людини. Але ця детермінація – «змушення» – наштовхується на зворотній рух. Існує такий незвичайний «пристрій», така дивна призма – культура, яка дозволяє нашій свідомості приймати рішення для себе.

Е. Тайлор був одним із засновників сучасної західної антропології. Він визнавав тісний зв'язок між рівнем соціокультурного розвитку та рівнем інтелектуального розвитку людей, які утворюють різні соціальні групи: «Культурна ситуація різних людських суспільств є гідним «об'єктом» для вивчення законів людського мислення» [1, С. 340].

Розглядаючи культуру як фактор, що формування «особистості», необхідно пам'ятати, що її вплив на «індивіда» виражається у всіх аспектах. Культура — це сфера реалізації сутнісних властивостей соціального «суб'єкта» на всіх рівнях: суспільному (культура суспільства), спільноти (культура етносу) або на рівні «особистості» (культура «особистості»). Ці рівні тісно пов'язані один з одним [2, С. 12].

Г. Спенсер, аналізуючи проблему культури пропонує провести аналогію між культурним розвитком з одного боку та інтелектуальним розвитком з іншого. Він вважав, що життя первісних людей було настільки простим, що їм не було з чого створювати складні розумові конструкції. І далі, оскільки досвід стає різноманітнішим за своїми характеристиками, зростає й «могутність узагальнень»...

У дослідженнях впливу культури на становлення базових характеристик «особистості» звертається увага на теорію «Культура і особистість», розвиток якої йде в напрямку культурної антропології з концепцією «необмеженості конфігурації культур» до концепції культури з «індивідуальними» особливостями (Р. Бенедікт).

Найбільш глибоко категорія «базової особистості» виявилася розробленою в А. Кардінера, послідовника Р. Бенедикта. Важливе значення в цьому відношенні мала ідея А. Кардінера про наявність у кожній культурі одного домінуючого типу «особистості». Поняття «базова особистість» визначається основною «особистісною», структурою, що формується даною культурою і виконуючим функцію адаптації людини до базових реалій життя в певній культурі.

Подальший розвиток поняття «особистості» як культурної цілісності знайшов в концепції Р. Лінтона, який запропонував статистичну концепцію модальної (мода) «особистості», що відображає найбільш поширений в культурі тип «особистості». Модальна «особистість» визначається рисами «особистості», які найчастіше зустрічаються у дорослих членів певного суспільства. Ці риси необхідно вивчати за допомогою статистичних методів, переважно тестовими методами.

Жан Піаже [1] на початку своєї діяльності міркував про те, як організація відносин між «позиціями» в примітивних культурах може стимулювати розвиток самостійного морального судження.

Стати культурною істотою і створити такі умови, щоб інші також стали культурними істотами, є тісно пов'язаними аспектами того самого процесу, який називається формуванням культури.



Відповідно до цієї точки зору культуру можна розуміти як цілісну сукупність артефактів, накопичених соціальною групою протягом її історичного розвитку. У сукупності артефакти, накопичені групою – культуру – можна розглядати як специфічний засіб людської можливості [1, С. 315].

Процеси розвитку «особистості», формування її «якісних» характеристик, соціалізації, долучення до культурної спадщини людства – все це лише засоби виховання. Важливу роль у цьому процесі відіграє культура.

Таким чином, для культурології як науки, яка формує власну методологію, значну «роль» відіграє філософська методологічна рефлексія, оскільки саме через філософію й надалі здійснюється розробка та реалізація трансцендентальних ідей та цінностей, які покликані зорієнтувати мислення на збереження культури та людини.

Культура не є чимось, що виникає з хаосу. Культурний стан, або стан думки, — це певна історична точка, точка, яка є автономною і живе на цій надзвичайно звивистій кривій. Культура безмежна [2].

Розуміння культури прославлене Едвардом Бернеттом Тайлором: «Культура або цивілізація... – це складне цілісне утворення, що містить знання, вірування, мистецтво, мораль, звичаї та здібності, інші звички, набуті людиною як членом суспільства» [2, С. 13].

Культура як вияв життя, творчої енергії в стадії свого старіння втрачає відкритість, здатність живого до власного руху й продукує застигли трафарети та моделі.

Уся проблема культури полягає в тому, чи можлива зміна у світі [3, С. 58].

Як зазначає цей дослідник, суспільство — це те, що існує в момент виконання людської вмістимості, тобто форми, через яку відбуваються соціальні події. Суспільство існує лише завдяки їм [3, С. 54].

Зробивши деякі висновки підсумуємо: 1) культура – надбання людини, набуте людиною в процесі перетворення природи; 2) виток культури є праця; 3) людська праця є культурно-творчим процесом, що здійснюється за природними законами, на благо людини і вважається одухотворенням природи; 4) у процесі одухотворення природи людина формує власне буття як істоту культурну, набуває здібностей розпредметнювати свої надбання, використовувати їх на благо людей і суспільства, а не знищувати їх; 5) культура є мірою втілення людини в природну структуру, і водночас мірою розвитку людини як «особистості».

Конкретний зміст поняття «культура» визначається процесами соціалізації та інституціоналізації людей, особливо яскраво проявляється в умовах глобалізації. Усвідомлення духовної культурологічної проблематики як предмета філософського дослідження в сучасних умовах визначається тим, що у зв'язку з процесами глобалізації та комп'ютеризації це

поняття слід вважати найбільш абстрактним поняттям, що розвивається у своїх визначеннях в умовах конкретного змісту.

Культурні явища — це явища, які замінюють фізичні, здібностей природним чином надані людям, перетворюючи їх роботу на певну структуру та спосіб «дій», результатів, стабільність і мрії також не залежать від, випадковості «індивідуальних» здібностей та вмінь, які дають щось зовсім інше [3, С. 55].

Як зазначає М. Мамардашвілі: «Під «культурою» я розумію певний єдиний зріз, що проходить через усі сфери людської діяльності й формально, психологічно й загальний в розумінні відповідного предметно-знакового механізму, а не змісту [3, С. 54].

Тому ми виходимо з того, що людська культура складається із сукупності компонентів, які складають людське існування, включених в їх діяльність і використовуваних ними (свідомо чи несвідомо) як для збереження (і відтворення) її складових (цілей, засобів, способів, результатів тощо) так і їхнього відновлення. Іншими словами, культура забезпечує репродуктивну, нормативну та діалогогенну функції людських «індивідів», спільнот і людства загалом. Інші їхні функції (згадані вище) є культурно опосередкованими і в цьому сенсі культурно відповідними [8, С. 3].

Чітке і точне визначення місця матеріальної культури в процесі унікального культуротворення було у А. Швейцера: «Матеріальні досягнення ще не є культурою, вони стають нею лише в тій мірі, в якій до неї можна звертатися заради ідеї вдосконалення «індивіда» та суспільства. Але ми... не задумуємося про небезпечний шлях, на який ми вступили, ігноруючи духовну сутність культури, насолоджуючись почуттям нікчемного задоволення від наших грандіозних досягнень [1, С. 326].

Культура виробила цілу систему захисту свідомості від прямого впливу ідеології: розмірковування, іронія, гумор, уміння слухати і розуміти інших, а не тільки стверджувати і переконувати.

Культура є водночас людською діяльністю, її вираженням і результатом.

Створивши культуру як систему особливих штучних засобів для життя в світі, в суспільстві, в гармонії з собою, людина поставила її між собою і природою, між собою і світом. Так виникає і накопичується матеріальна культура, розвивається матеріальна і духовна діяльність у формах виробництва і мистецтва, спорту і релігії, науки і моди, формуються людські свідомість, етикет, норми тощо [9, С. 41].

Культура – це система «об'єктивних» цінностей і смислів, які усвідомлюються і реалізуються. Сутність виховання полягає не в оволодінні, а в залученні до нього, тому що «особистісні» культурні сенси



виникають і існують в спілкуванні – діалозі. Існують «суб'єктивні» «особистісні» значення – відносини, які можуть збігатися з «об'єктивними» культурними значеннями, вираженими в духовних цінностях. У результаті може виникнути справжній діалог між «особистістю» та культурою.

Для розвитку сучасного суспільства важливий новий тип культури, який зосереджується на людській гідності, в якій найвищою цінністю є цінність «особистості», незалежно від того, що можна отримати від неї. Кожна людина в такому суспільстві (діти, люди похилого віку, сироти, особи з особливостями фізіологічного та психологічного розвитку тощо) почуваються комфортно, захищено, рівноправно з усіма іншими громадянами. Зрозуміло, що культура гідності потребує нової освітньої моделі, фундаментальних змін у змісті та організаційних формах всієї освітньої системи. Цей вид освіти спрямований на виховання в людини власної гідності, свободи, загальноосвітньої і професійної компетентності. Нова освітня модель має базуватися на гуманістичних, демократичних та «особистісних» засадах.

Висновки. Отже, культура є постійною, авантюрною та відповідальною формою самодетермінації людської свідомості та існування. Отже, культура – сфера самодетермінації людської свідомості.

Тому культура є історичною системою як за своїм походженням, так і за своєю природою. Як поле, що «об'єктивує» сутнісні людські сили, вона стосується материнського первістка історії, що народжує як людину, так і людський зміст культуротворчих процесів. Людський фактор і культурний чинник поєднуються в історичному досвіді суспільного розвитку. Все, що характеризує людину, є свідченням її історії, а все, що становить культуру, представляє досвід цієї історії в ціннісному її аспекті.

Культура взагалі є мірилом розвитку людини. Вона характеризує не тільки і не стільки ступінь засвоєння цінностей суспільної життєдіяльності людей протягом їхньої історії, але й спосіб участі людини в цих цінностях. У цьому сенсі педагогічна культура – це те, що створює і формує «особистість», і водночас за її допомогою людина стає цілеспрямованою, професійною та «соціально зрілою».

Література:

1. Радул В. В., Радул О. С. Соціально-професійні явища та процеси життєдіяльності особистості. Дніпро: Середняк Т. К., 2025. 403 с.
2. Радул В. В. Культура та соціалізація особистості. // Рідна школа, 2018. № 1-2. С.9-14.
3. Радул В. В. Педагогічна культура і навчально-виховна діяльність вчителя// Науковий вісник Миколаївського державного педагогічного університету. Педагогічні науки. Збірник наукових праць. Випуск 1У. Миколаїв:МДПУ, 2001. 294 с., С.55-60.



4. Радул В. В., Радул О. С., Педагогічна культура та соціальна зрілість менеджера освітньої галузі //Збірник наукових праць Херсонського університету: Педагогічні науки, Херсон, 2016. Випуск LXXII Том 1. 180 с., С.136-143.

5. Радул В. В. Педагогічна культура і розвиток соціальної зрілості особистості вчителя//Наукові записки:Випуск 32, частина 1. Серія:Педагогічні науки. Кіровоград:КДПУ В. К. Винниченка,2001.216 с., С.12-17.

6. Радул В. В. Педагогічна культура як структурний компонент духовності вчителя//Наукові записки: Випуск 27. Серія: Педагогічні Науки. Кіровоград: КДПУ В.К.Винниченка, 2000. 167 с., С.51 – 55.

6. Балл Г. Категорія «культура особистості» в аналізі гуманізації загальної та професійної освіти // *Педагогіка і психологія професійної освіти: результати досліджень і перспективи*. Зб. наук. праць / За ред. І.А. Зязюна і Н. Г. Ничкало. Київ. 2003. С. 51-61.

7. Яструб О. Сутнісний аналіз поняття «культура міжособистісної взаємодії» // *Науковий вісник Східноєвропейського національного університету імені Лесі Українки: Педагогічні науки: наук. журн. / Східноєвроп. нац. ун-т ім. Лесі Українки*. Луцьк: Вид-во СВНУ ім. Лесі Українки, 1996. С.81-86.

8. Балл Г. О., Медінцев В. О. Особистість як індивідуальний модус культури і як інтегративна якість особи // *Горизонти освіти*. 2011. № 3. С. 7-14.

9. Шабанова Ю. О. Філософія культури : підручник. Дніпро : ЛІРА, 2019. 240 с.

References:

1. Radul, V. V., Radul, O. S. (2025). Sotsialno-profesiini yavnyshcha ta protsesy zhyttiediialnosti osobystosti [*Socio-professional phenomena and processes of individual life*]. Dnipro: Seredniak T. K., 403 s.[in Ukrainian].

2. Radul, V. V. (2018). Kultura ta sotsializatsiia osobystosti [*Culture and socialization of the individual*]. Ridna shkola, № 1-2. S.9-14. [in Ukrainian].

3. Radul, V. V. (2001). Pedahohichna kultura i navchalno-vykhovna diialnist vchytelia [*Pedagogical culture and educational activities of the teacher*]. Naukovyi visnyk Mykolaivskoho derzhavnoho pedahohichnoho universytetu. Pedahohichni nauky. Zbirnyk naukovykh prats. Vypusk 1U. Mykolaiv: MDPU, 294 s., S.55-60. [in Ukrainian].

4. Radul, V. V., Radul, O. S. (2016). Pedahohichna kultura ta sotsialna zrilist menedzhera osvithoi haluzi [*Pedagogical culture and social maturity of an educational manager*]. Zbirnyk naukovykh prats Khersonskoho universytetu: Pedahohichni nauky, Kherson, Vypusk LXXII Tom 1. 180 s., S.136-143. [in Ukrainian].

5. Radul, V. V. (2001). Pedahohichna kultura i rozvytok sotsialnoi zrilosti osobystosti vchytelia [*Pedagogical culture and the development of social maturity of the teacher's personality*]. Naukovi zapysky:Vypusk 32, chastyna 1. Serii:Pedahohichni nauky. Kirovohrad:KDPU V. K. Vynnychenka, 216 s., S.12-17. [in Ukrainian].

6. Radul, V. V. (2000). Pedahohichna kultura yak strukturnyi komponent dukhovnosti vchytelia [*Pedagogical culture as a structural component of a teacher's spirituality*]. Naukovi zapysky: Vypusk 27. Serii: Pedahohichni Nauky. Kirovohrad: KDPU V.K.Vynnychenka, 167 s., S.51 – 55. [in Ukrainian].

6. Ball, H. (2003). Katehoriia «kultura osobystosti» v analizi humanizatsii zahalnoi ta profesiinoi osvity [*The category of «personal culture» in the analysis of the humanization of general and vocational education*]. Pedahohika i psykhohohiia profesiinoi osvity: rezultaty doslidzhen i perspektyvy: Zb. nauk. prats / Za red. I.A. Ziaziuna i N. H. Nychkalo. Kyiv. S. 51-61[in Ukrainian].



7. Yastrub, O. (1996). Sutnisnyi analiz poniattia «kultura mizhosobystisnoi vzaiemodii» [*Substantive analysis of the concept of «culture of interpersonal interaction»*]. Naukovyi visnyk Skhidnoieuropeiskoho natsionalnoho universytetu imeni Lesi Ukrainky: Pedagogichni nauky: nauk. zhurn. / Skhidnoievrop. nats. un-t im. Lesi Ukrainky. Lutsk: Vyd-vo SVNU im. Lesi Ukrainky, S.81-86. [in Ukrainian].

8. Ball, H. O., Miedintsev, V. O. (2011). Osobystist yak individualnyi modus kultury i yak intehratyvna yakist osoby [*Personality as an individual mode of culture and as an integrative quality of the person*]. Horyzonty osvity. № 3. S. 7-14. [in Ukrainian].

9. Shabanova, Yu. O. (2019). Filosofiia kultury : pidruchnyk [*Philosophy of culture: textbook*]. Dnipro : LIRA, 240 s. [in Ukrainian].